

És Liberték, Fraterniték!
És Égalité Fülöpök!
Et merde aux nations punies!
Nagyot nyelek... És kiköpök.

Igazság! Így köszöntelek.
Szár az torokkal, éppen elmenőben.
Dühöm fölcattan, mérgelem szétcsörömpöl:
Kegyetlen gallikán kard a mérlegserpenyőben!

Maros-Vásárhelyt, 1920. július 8-án

Marcel Proust

SZODOMA ÉS GOMORRA (I)

Bognár Róbert fordítása

II

Első fejezet

Charlus a társasági életben. – Egy orvos. – Vaugoubert-né jellemző vonása. – D'Arpajonné, Hubert Robert szökőkútja és Vlagyimir nagyherceg hahotázása. – Amoncourt-né, Citriné, Saint-Euvert-né és a többiek. – Különös társalgás Swann és Gilbert Guermantes herceg közt. – Albertine a telefonnál. – Vizitek második és utolsó balbeci utam előtt. – Megérkezés Balbecba. – Feltékenység Albertine iránt. – A szív váltóláza.

Mint hogy nem volt sietős odaérnem a Guermantes-ék estélyére, hiszen azt sem tudtam bizonyosan, hogy meghívtak-e, odakint tétlenkedtem; de szemlátomást a nyári napvilág sem iparkodott jobban, mint én. Már elmúlt kilenc óra, mégis nappali fény festette nугátrózsaszínre a luxori obeliszket a Concorde téren. Aztán más árnyalatot adott neki, és olyan fémessé változtatta, hogy az obeliszek nemcsak értékesebb anyagból valónak látszott, hanem vékonyabbnak is, majdhogynem hajlíthatónak. Úgy érezte az ember, hogy meg lehetne görbiteni azt az ékszert, sőt mintha talán már meg is volna görbitve egy kicsit. A hold most olyan volt fön­n az égen, mint egy gondosan meghámozott narancsgerezd, amelyből kiharaptak egy darabkát. Később olyan lesz, mintha a legkeményebb aranyból volna. Egyetlen árva kis csillag bújt meg mögötte s volt kísé­rője a magányos holdnak, barátját védelmezve merészen tört előre, s mintha ellen­állhatatlan fegyvert szegezne, keleti jelképet: gyönyörű, nagy aranysarlóját.

Guermantes hercegnő palotája előtt Châtellerault herceggel találkoztam; meg­fe­ledkeztem róla, hogy félórája még szorongatott a félelem – amely egyébként hama-

rosan majd újra rám tör –, hogy hivatlanul toppanok be. Szorong az ember, aztán szórakozottságában megfélekedezik a veszélyről, és csak órák múltán jut eszébe az aggodalma. Köszöntem a fiatal hercegnek, s beléptem a palota kapuján. Hanem itt ki kell térnem egy amúgy jelentéktelen körülményre, mert segít megérteni egy hamarost következő esetet.

Volt egy személy, aki ezen az estén, csakúgy, mint a korábbiakon, sokat gondolt Châtellerault hercegre, holott nem is sejtette, hogy kit tisztelhet benne: a Guermantes hercegnő ajtónállója (azt a hivatást akkoriban „kikiáltónak” is nevezték). Châtellerault, bár a hercegnő unokafivére volt, nem tartozott a köréhez; most először jelenhetett meg a szalonjában. Marie-Gilbert tíz évvel korábban összeesezett a Châtellerault szülőkkel, csak most két hete békültek ki, de mivel a házaspárt elszólította Párizsból valami kötelesség, a fiukat bízták meg, hogy képviselje a családot. Nos, egypár napja a hercegnő ajtónállója találkozott a Champs-Élysées-n egy fiatalemberrel, akit elbűvölőnek talált, de akinek sehogy sem tudta megállapítani a kilétét. Pedig a fiatalember igazán szeretetre méltó volt, és még bőkezű is. Az ajtónálló azt hitte, hogy úgy dukál, ha ő tesz tanúbizonyságot hálája felől egy ilyen ifjú embernek, de ellenkezőleg történt, még ő kapott jutalmat. Hanem hát Châtellerault gyávasággal tetézte óvatlanságát: eltökélten védte inkognitóját, annál is inkább, mivel nem tudta, kivel van dolga; ha tudja, bizonyára még nagyobb lett volna – ámbár oktalan – ijedelve. Megátalkodott benne, hogy angolnak adja ki magát, és az ajtónálló, a viszontlátás vágyában, hiába faggatta szenvedélyesen, hogy kinek köszönheti az élvezetet és a bőkezű adományt, a herceg egyre csak azt hajtogatta végig a Gabriel sugárúton: „*I do not speak french.*”

Habár Basin de Guermantes úgy ítélte, hogy az unokafivére anyai ága miatt van némi, a Courvoisier-ek idéző kellemtelenség Marie-Gilbert estélyein, a hercegnőt általában vállalkozó szellemnek és fényes elmének tartották, mégpedig egy olyan újítása alapján, amely csakugyan páratlan volt a társasági életben. Akármilyen sokan voltak is Guermantes hercegnő estélyén, úgy voltak elhelyezve a székek, hogy vacsora után külön kis körök formálódtak, amelyek akár hátat is fordíthattak egymásnak. Akkor aztán a hercegnő, fitogtatva társasági érzékét, s mintegy kimutatva, hogy melyik vendég kedves neki, odaült valamelyik csoporthoz. Egyébként attól se riadt vissza, hogy kiszemeljen valakit egy másik csoportból és odahívja. Például halkán megjegyezte Detaillének, s ő természetesen egyetértett vele, hogy Villemurnének, aki háttal ült egy másik körben, milyen szép a nyaka, majd habozás nélkül felemelte a hangját: – Villemurné! Detaille úr mint nagy festő csodálja a maga nyakát. – Villemurné azonmód meginvitálva érezte magát, hogy bekapcsolódjon a társalgásba; lovaglásban szerzett ügyességét kamatoztatva lassan háromnegyed körívben megfordult a székevel, és egy cseppet sem zavarva a mellette ülőket, majdnem szembefordult a hercegnővel. – Nem ismeri Detaille urat? – kérdezte a ház úrnője, nem érvén be annyival, hogy vendége ügyesen és szemérmesen feléjük fordult. – Személyesen nem ismerem, de ismerem a műveit – válaszolta tiszteletteljesen és nyájasan Villemurné, kihasználva a sokak irigyelte alkalmat, s alig láthatóan meghajolt a megszólított, de forma szerint még be nem mutatott híres festő felé. – Jöjjön, Detaille úr, hadd mutassam be a hölgynek! – mondta a hercegnő. S Villemurné éppolyan ügyesen csinált helyet *Az álom* alkotójának, ahogy az előbb feléje fordult. A hercegnő pedig odahűzött magának egy széket; valójában csak azért szólt oda Villemurnének, hogy ürügye legyen elhagyni az első csoportot, ahol már eltöltötte a szabályos tíz percet, és hogy ugyanennyi időre megtisztelje figyelmével a másodikat. Háromnegyed óra alatt az összes csoport élvezhette

a jelenlétét, melyet látszólag minden alkalommal a véletlen és a megkülönböztetett figyelem irányított, s amelynek az volt a fő célja, hogy bizonyosságát adja, milyen fesz-telen természetességgel „fogad egy igazi dáma”. Most már szállingóztak az estély ven-dégei, a ház úrnője pedig ott ült nem messze a bejárattól – egyenes, büszke tartással, fenségesen, belülről izzó tekintettel – két királyi származású bájtalan hölgy és a spanyol nagykövetné társaságában.

Sorba álltam néhány korábban érkezett vendég mögött. Ott ült szemben a herceg-nő; szépsége nagyban hozzájárult, habár volt más ok is elegendő, hogy megőrizsem az estély emlékét. De olyan tökéletes volt a ház úrnőjének orcája (szép érméken lát-hatni ilyen vonásokat), hogy az kivált emlékezetes maradt. A hercegnő rendesen azt mondta a vendégeinek, ha néhány nappal az estélye előtt találkozott velük: – Ugye, számíthatok rá, hogy eljön? – mintha ugyan vágyakozna társalkodni velük. De mivel, ellenkezőleg, semmi beszélőalója nem volt velük, amint elébe járultak, épp csak né-hány pillanatra hagyta abba az üres társalgást a két fenséggel meg a nagykövetnével, és föl se állva azt mondta: – Kedves magától, hogy eljött – nem mintha csakugyan úgy gondolta volna, hogy a vendég kedvességről tett tanúbizonyosságot, hogy eljött, hanem hogy még jobban hangsúlyozza a tulajdon kedvességét; és máris túladott rajta, hoz-záfűzvéen: – Guermantes urat a teraszon találja – értsd: tessék továbbállni és békét hagyni neki! Sőt némelyekhez egy szót se szólt, csak rájuk emelte gyönyörű ónixsze-mét, mintha csupán egy drágakő-kiállításra jöttek volna.

A közvetlenül előttem belépő személy Châtellerault herceg volt.

Annyi sok embernek kellett visszamosolyognia, visszaintenie a szalonba, hogy nem vette észre az ajtónállót. Az ajtónálló viszont rögvest megismerte őt. Most végre meg-tudja a fiatalember kilétét, amit oly igen áhított. Amikor megkérdezte az ő „angolját”, hogy kit jelenthet be, nem csak izgatott volt: tapintatlannak és illetlennek érezte ma-gát. Úgy tetszett neki, mintha titkot fedne fel (holott különben senki semmit nem sejt-ene), hogy bűnös módon kiles és közhírré kiált egy titkot. Hallva a vendég választát: – Châtellerault herceget – olyan gög ragadta torkon, hogy egy kis ideig szólni se tudott. A herceg ránézett, megismerte, és megfordult vele a világ, az inas pedig máris visz-szanyerte önralmát, és kellőképpen ismervén a cimerkönyvet, hogy fejből kiegészítse a túlon túl szerény megnevezést, a hivatása megkövetelte hangerővel, de bizalmasan gyengéd felhanggal azt mennydörögte: – Őfőméltósága, Châtellerault királyi herceg. – Én következtem. Belemerülve a ház úrnőjének szemlélésébe – a hercegnő még so-sem látott engem –, nem is gondoltam vele, hogy – ha másként is, mint Châtellerault urat – ugyancsak szörnyű próbának fog kitenni a hivatását gyakorló ajtónálló, aki fe-ke tébe volt öltözve, akár a hóhér, és aki körül tiritarka libériás, markos inasok álltak, készen rá, hogy megragadják és kipenderítsék a betolakodót. Az ajtónálló megkér-dezte a nevemet, s én olyan gépiesen válaszoltam, ahogy a halálraitélt engedelmeske-dik, amikor a vérpad tőkéjéhez kötözik. Ő tüstént méltóságteljesen folszegte a fejét, és mielőtt megkérhettem volna, hogy ne túl hangosan jelentsen be, megkímélendő a hiúságot, ha nem volnék meghíva, és a hercegnőt, ha igen, olyan erővel harsogta azt a pár kurta szót, hogy beleremegtek a palota falai.

A kiváló Huxley (kinek unokaöccse mostanában megkülönböztetett helyet foglal el az angol irodalmi életben) meséli, hogy egy hölgybetege nem mert társaságba menni, mert gyakran megesett vele, hogy úgy látta: egy öregúr ül abban a karosszékben, amelyben udvariasan helyet mutatnak neki. Biztos volt benne, hogy vagy az invitáló mozdulat, vagy maga az öregúr kényszerképzet, hiszen csak nem ültetnék egy már

foglalt helyre. És amikor Huxley, hogy kigyógyítsa, rávette, hogy menjen el egy estélyre, ott a hölgy egy percig iszonyúan vívódott magában, nem tudva eldönteni, valószínű-e a szívélyes mozdulat, avagy egy vízióknak engedelmessé, nyilvánosan mindjárt beleül egy hús-vér férfiú ölébe. Kínos pillanat! De talán kevésbé kínos, mint az, amelyet nekem kellett kiállnom. Mihelyt fölzengett a nevem, egy lehetséges katalizma elődjére, kénytelen voltam – jóhiszeműségemet bizonyítandó, és mintha a legcsekélyebb kétely se volna bennem – határozott léptekkel a hercegnő elé járulni.

Néhány lépésnyire voltam tőle, amikor meglátott, és – már nem lehetett kétségem felőle, hogy valami ördögi játék áldozata voltam – nemhogy nem maradt ülve, mint amikor a többi vendéget fogadta, hanem fölállt, és elém jött. Fellélegeztem, mint Huxley betege, amikor úgy döntött, hogy leül a karosszékre, és azt tapasztalta, hogy a karosszék üres, és érzécsalódás volt az öregúr. A hercegnő mosolyogva nyújtotta a kezét. Néhány másodpercig csak állt, olyan különös kegyel ajándékozva meg, mint amelyet Malherbe egy versének utolsó sorában olvashatni:

„És üdvözölni őt felálltak angyalok.”

Mentegetőzött, hogy Oriane Guermantes még nem érkezett meg, mintha nélküle okvetlenül unatkoznom kellene. Üdvözlésemre a kezemet fogva kecsesen sürgött-forgott körülöttem, s én majd' el nem szédültem a nagy forgatagban. Már-már azt vártam, hogy akár egy cotillon-mester, visszaadja a zálogomat: elefántcsont fejű sétatálcát, karórát. Persze semmi effélét nem adott oda, és mintha ahelyett, hogy bosztonkeringőt táncolna, egy szentséges Beethoven-kvartettet hallgatna oly nagy áhítattal, hogy nem meri megzavarni a fenséges hangokat, félbeszakította a társalgást, helyesebben bele se fogott, és újra felsugárzó boldogsággal, amiért a házában üdvözölhet, elirányított a herceghez.

Eltávolodtam tőle, és nem is merészkedtem többé a közelébe, mert megérezttem, hogy nincs semmi, de semmi mondanivalója nekem, és hogy ez a csudálatosan szép sudár nő, éppolyan nemes, mint amaz arisztokrata hölgyek, akik büszkén hágtak fel a vérpad grádicsára, mérhetetlen jóindulatában, mézfüteleával nem mervén kínálni, semmi mást nem tudna tenni, csak ismételtetné, amit már kétszer mondott: – A herceget a kertben találja. – Nos, odamennem a herceghez: ez feltámasztotta, habár más formában, a kételyeimet.

Mindenesetre találnom kellett valakit, aki bemutasson. A társalgás morájából kivált Charlus elapadhatatlan karattyolása; Sidonia herceg öccsellenciájával beszélgetett, akivel most ismerkedett meg. Könnyű a latornak megismerni a latrot! Charlus és Sidonia azonnal megszimatolta egymásban a hasonlóságot, azt, hogy amaz imád hosszan beszélni, és nem tűri, hogy félbeszakítsák. Úgy ítélve – egy híres szonett szavával –, hogy nincsen ír a bajra, nem úgy döntöttek, hogy mindketten hallgatnak, hanem hogy monológot folytatnak, rá se hederítve, hogy mit mond a másik. Ez volt a forrása annak a kusza zsvajgásnak, amit Molière komédiáiban hallhatni, amikor több személy egyszerre mondja a magáét. A báró, átható hangja lévén, biztos volt benne, hogy felülkerekedik, elnyomja Sidonia gyenge hangját, de a spanyol grand nem hagyta magát, s valahányszor Charlus levegőt vett, hallani lehetett Sidonia sustorgását, aki háborítathatatlannal folytatta szónoklatát. Szívesen megkértem volna Charlust, hogy mutasson be Guermantes hercegnek, de féltem (jó okkal), hogy megborzolt rám. A lehető leghátlanabbul viseltettem iránta, hiszen másodízben is semmibe vettem az ajánlközését,

és életjelt se adtam magamról az óta az este óta, hogy olyan kedvesen hazakísért. És szó sincs róla, hogy előlegezett mentséget adhatna a Jupienel való jelenete, amelynek éppen most délután voltam tanúja. Semmi ilyesmire nem gyanakodtam. Igaz ugyan, hogy nem sokkal korábban, mivel a szüleim a szememre vetették lustaságomat, és hogy arra se vettem a fáradságot, hogy írjak egypár sort Charlus úrnak, hevesen azt válaszoltam nekik, hogy tisztességtelen ajánlatokat akarnak elfogadtatni velem. De csak a düh mondatta velem ezt a hazugságot, és a vágy, hogy minél jobban kellemetlenkedjem nekik. Valójában semmi érzéki, sőt érzelmi megfontolást se képzeltem a báró ajánlatai mögé. Szintiszta téboly volt, hogy ezt mondtam a szüleimnek. De néha a jövő tudtunk nélkül ott lakozik bennünk, és hazugnak vélt szavaink a közeli valóságot rajzolják fel.

Charlus alighanem megbocsátotta volna hálátlanságomat. Az dühítette, hogy jelenlétem Guermantes-Bavière hercegnő estélyén, s hogy egy idő óta sűrűn megfordulok az unokahúgánál, szemlátomást fittyet hányt az ő ünnepélyes kijelentésének: – Általam jut ezekbe a szalonokba. – Súlyos hiba, talán megbocsáthatatlan bűn: nem tartottam meg a szolgálati utat. Charlus jól tudta, hogy hiába suhogtatja mégolyan dühödten a villámaint mindazok feje fölött, akik nem engedelmeskednek a parancsainak, vagy akiket meggyűlölt, sokak szerint már csak művihart tud támasztani, és villámainak nincs annyi erejük, hogy bárkit bárhonnan kiüldözzenek. De talán azt hitte, hogy ha megcsappant is a hatalma, azért nagy hatalom, és érintetlen a magamfajta ifjoncok szemében. Nem tartottam hát helyénvalónak, hogy éppen egy olyan estélyen kérjek szívességet tőle, ahol a jelenlétem már önmagában is az ő nagyralátásának kaján cáfolata.

Ekkor elélem toppant egy meglehetősen közönséges ember, E*** professor. Csozátkozott, hogy Guermantes-éknál találkozok velem. Én sem kevésbé, hogy ott látom, hiszen se addig, se azóta nem fordult elő, hogy a hercegnő magafajta személyt meghívott volna. E*** nemrégiben kigyógyította a ház urát, akinek pedig már feladták az utolsó kenetet, egy fertőző tüdőgyulladásból, és Guermantes-nének az iránta való rendkívüli hálája magyarázza, hogy szakítottak a szokásokkal, és meghívták. Mivel senkit sem ismert a társaságban, és nem bolyonghatott a végtelenségig a szalonokban, mint egy magányos halálhírnök, amint meglátott, úgy érezte, életében először, hogy rengeteg mondanivalója van számomra; végre elleplezhette hontalanságát, és ez volt az egyik oka, hogy odajött hozzám. Volt egy másik ok is. Igen nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy sosem téved a diagnózisban. Márpedig, kiterjedt betegköre lévén, ha csak egyszer vizsgálta meg a beteget, nem mindig emlékezett pontosan, hogy a kór csakugyan úgy folyt-e le, ahogy ő megszabta. Talán még nem merült feledésbe, hogy nagyanyámat, amikor rohama volt, őhózzá vittem fel (azon az estén varratta fel a frakkjára azt a sok kitüntetést). Már nem emlékezett a gyászjelentésre, amit annak idején küldtünk neki. – Ugyebár meghalt a nagymamája? – mondta némi aggodalommal és majdnem-bizonyossággal a hangjában. – Á, igen, valóban. Egyébiránt pontosan emlékszem: azonnal láttam, hogy vajmi kevés a remény. – Így tudta meg (tudta meg újra) E*** professor, hogy nagyanyám meghalt, és dicséretére, egyszersmind az egész orvosi kar dicséretére meg kell mondanom, hogy nem mutatott s talán nem is érzett elégedettséget. Az orvosok tévedései megszámlálhatatlanok. A kúrát általában túlságosan derűlátóan ítélik meg, annál borúlátóbban vizsont a betegség kimenetelét. „Bort? ha módjával él vele, nem okozhat bajt, végtére is erősítőszer... Testi öröm? végül is szükséglet. Nem ellenzem, de csak mértékkel, ne felejtse el! Semmit se szabad túl-

zásba vinni.” És máris micsoda kísértést érez a beteg, hogy hátat fordítson a két életmentőnek, a víznek és az önmegtartóztatásnak! Ezzel szemben, ha a szív rendetlenkedik (elszírosodás, miegyéb), az orvos egykettőre lemond a betegről. A bár súlyos, de szervi zavarokat gyakran tulajdonítják rákos szövődménynek. Fölösleges is tovább kezelni a páciens, hiszen úgyse lehet meggátolni, hogy kifejlődjön a végzetes kór. Ha aztán a beteg, sorsára hagyatva, szigorú kúrára fogja magát, és meggyógyul vagy legalábbis életben marad, és az Opéra sugárúton ráköszön az orvosra, aki pedig már rég a temetőben hitte, emez kihívó arcátlanságot gyanít a kalaplevételben. A bírósági elnök se dühödne fel jobban, ha azt látná, hogy akit két év előtt halálra ítélt, most ott sétálgat és bámészkodik teljes nyugalommal az orra előtt, és a képebe nevet. Az orvosokat (nem mindent természetesen, és gondolatban nem is hagyjuk figyelmen kívül a csodálatra méltó kivételeket) általában jobban bántja és bosszantja ítéletük megsemmisítése, mint amennyire örülnek, ha az ítélet végrehajthatik. Ez magyarázza, hogy E*** professzor, bármily szellemi elégtételt érzett is, látva, hogy nem tévedett, képes volt rá, hogy őszinte szomorúsággal beszéljen a minket ért csapásról. Nem igyekezett rövidre fogni a beszélgetést, hiszen ez mentette meg a látszatot, ez szolgált indok gyanánt, hogy maradjon. Beszélt a nagy hősegről, mely azokban a napokban uralkodott, és bár művelt ember lévén tisztességes nyelven is kifejezhette volna magát, azt mondta: – Nem viseli meg ez a hipertermikus időjárás? – Hát igen, ismeretekben gyarapodott valamicskét Molière óta az orvostudomány, de a szóhasználata mit sem javult. E*** azt is mondta: – Nagyon fontos, hogy elkerüljük a bőséges veritékezést, amit az ilyen nagy hőség okoz, és főleg a túlhevült szalonokban. El is kerülheti, ha szomjasan hazaérve meleget vesz magához. (Értsd: meleg italt iszik.)

Nagyanyám halálának módja miatt érdekelt a téma, és nem sokkal korábban azt olvastam egy híres tudós könyvében, hogy az izzadás árt a vesének, mert a bőrön át szívárog el az, aminek pedig máshol kellene távoznia. Fájtlantam, hogy olyan kánikula volt a nagyanyám életének utolsó napjaiban, és majdhogynem az időjárást kárhoztattam a haláláért. Nem szóltam erről E*** doktornak, de ő magától azt mondta: – Az az előnye az ilyen nagy hőségnek, amikor bőséges a veritékezés, hogy a vese éppolyan mértékben megkönnyebbül. – Nem egzakta tudomány az orvostudomány.

E*** professzor belém akaszkodott, nem mozdult mellőlem. Én azonban megláttam Vaugoubert márkit, amint egy lépést hátrálva nagyban hajlong Guermantes hercegnő előtt. Norpois ismertetett meg vele nemrégiben, és azt reméltem, hogy ő alkalmas személy lesz rá, hogy bemutasson a hercegnek. Ennek a műnek a keretei szűkek hozzá, semhogy elmondhassam, milyen ifjúkori események nyomán vált Vaugoubert azzá a ritka (sőt talán egyedüli) emberpéldánnyá, akire Szodomában azt mondják, hogy „bizalmasa” Charlusnek. De bár a Theodosius királyhoz kinevezett meghatalmazott követünknek volt néhány ugyanolyan hibája, mint a bárónak, a személyiség csak halvány árnyéka volt amannak. Összehasonlíthatatlanul bágyadtabb, érzelgősebb és kicsinyesebb formában váltakozott benne a vonzalom és a gyűlölet, a hódítás vágya meg az attól való (szintúgy képzeletbeli) félelem, hogy megvetni tán nem vetik meg, de észreveszik rajta. De ha csökevényesen is, mégiscsak megvoltak Vaugoubert-ban ezek az ellentétes érzések, igaz, nevetségessé tette őket az önmegtartóztató „plátóiság” (amelynek, roppant becsvágyó lévén, már a diplomáciai pályát választván feláldozott minden testi örömet) és kivált az, hogy jelentéktelen szellem volt. Ha Charlus mértéktelenül dicsért valakit, az elmés magasztalást finom és maró gúnnyal fűszerezte, amely egy életre megjelölte áldozatát, ezzel szemben Vaugoubert gyenge képességű

nagyvilági modorú hivatalnok módjára közhelyekben adott hangot rokonszenvének, ellenérzéseit pedig (amelyek jobbára éppolyan alaptalanok voltak, mint amelyeket a báró táplált) határtalan, egyszersmind szellemtelen rosszindulat jellemezte, s a követ gonoszkodása annál is inkább botránkoztatott, mivel általában ellentétben volt azzal, amit fél évvel korábban hangoztatott, s amit alkalmasint hamarosan újra hangoztatni fog: a körforgás szinte asztronómiai kádenciát kölcsönzött Vaugoubert életpályája szakaszainak, holott máskülönben senki nem emlékeztetett kevésbé csillagra.

Egész máshogy köszönt vissza, mint ahogy Charlus tette volna. Nemcsak hogy avval a szertartásossággal, amit egy nagyvilági emberhez, egy diplomatához méltónak gondolt, hanem szívélyes mosollyal, fesztelenül, élénken, hogy olyan embernek lássék, aki élvezi az életet (holott valójában emésztette magát, amiért megrekedt a pályáján, sőt a nyugdíjaztatás fenyegeti), és aki fiatal, férfias és vonzó (holott már nem mert a tükörbe nézni, hogy ne lássa a mélyülő ráncokat az arcán, melyet hódítónak szeretett volna megőrizni). Nem mintha valóságos hódításra vágyott volna: visszaretentette az esetleges pletyka, botrány, zsarolás gondolata is. Hogy a külügyi pályát választotta, és eltökélte, hogy karriert csinál, zsenge ifjúkori kicsapongásai után a teljes önmegegyezésre tért át, s azóta szakasztott olyan volt, mint egy ketrecbe zárt állat; ide-oda vágó tekintetében félelem, sóvárság és ostobaság. Olyan ostoba volt, hogy el se hatolt a tudatáig, hogy a kamaszkorában megismert utcakölykök már rég kinőttek a gyerek-sorból, és ha egy rikkancs a képébe találta kiáltani: – *La Presse!* – ő nem annyira a vágytól, mintsem a rémülettől borzongott, mert azt hitte, hogy megismerték, a nyomára bukkantak.

De Vaugoubert-nak, ha feláldozta is a testi örömeket a hálátlan külügyminisztérium oltárán (és ezért maradt meg benne a tetszeni vágyás), voltak fellángolásai. Isten tudja, hány levéllel bombázta a Quai d'Orsayt, mennyi-mennyi cselhez folyamodott, s mekkora összegekkel rövidítette meg Vaugoubert-nét (akinek az előkelő származása, gránátostermete, férfias jellege és főleg a férje középszerűsége miatt kiváló képességeket tulajdonítottak, s akiről azt tartották, hogy igazából ő látja el a követi hivatalt), hogy minden valamirevaló ok nélkül kiküldessen a követségre egy érdemtelen fiatalembert. Hanem néhány hónap vagy néhány év múlva, ha a követ úr úgy találta, hogy a jelentéktelen attasé az elhidegülés jeleit mutatja iránta, rögtön rossz szándékot orrontott, megvetést, árulást, és ugyanolyan hisztérikus buzgalommal igyekezett megbüntetni a beosztottját, mint régen megjutalmazni. Eget s földet megmozgatott, hogy visszahívassa, és az illetékes osztályvezető naponta kapott tőle egy efféle levelet: „Miért nem szabadít már meg ettől a gátlástalan alaktól? Tanítsa mőresre, már csak az ő érdekében is. Az kellene neki, hogy egy kicsit megsanyargassák.” Emiatt nem volt valami kellemes attasénak lenni a követségen. De egyébként Vaugoubert, hála józan megfontoltságának, a francia kormány egyik legkiválóbb külhoni képviselője volt. Amikor később felváltotta őt Theodosius országában egy felsőbbrendűnek vélt, nagy tudású jakobinus férfiú, hamarosan kitört a háború Franciaország és a királyság között.

Vaugoubert, csakúgy, mint Charlus, nem szívesen köszönt előre. Mindketten jobb szerették fogadni a köszönést, hátha az, akinek a kezüket nyújtánák, hallott valami pletykát a rovásukra, amióta utójára találtakoztak. Velem kapcsolatosan Vaugoubert-nak nem kellett bizonytalanságban lennie, hiszen, már csak a korkülönbség miatt is, én mentem oda hozzá, hogy üdvözljem. Idvezült mosollyal fogadta a köszönésemet, de továbbra is úgy járt a szeme, mint az egerésző macskáé. Úgy gondoltam illendőnek, ha előbb azért folyamodom, hogy mutasson be Vaugoubert-nének, s csak utána kérem

meg az igazi szívességre. Túláradó örömmel fogadta mind a maga, mind a hitvese nevében, hogy összeismertethet a márkinéval, és máris könnyed és határozott léptekkel odavezetett hozzá. A lehető legnagyobb tiszteletet csillogtatva a szemében rám mutatott, de egy árva szót se szólt, és néhány másodperc múlva repeső boldogsággal magára hagyott a feleségével. A márkinének fogalma se volt róla, hogy kinek nyújtja olyan nyájasan a kezét, és rájöttem, hogy Vaugoubert elfelejtette, hogy hívnak, sőt talán meg sem ismert, de ezt udvariasságból leplezni akarta, ezért alakította át némajátékká a bemutatást. Nem jutottam hát előbbre; ugyan hogy is mutattatnám be magam a házúrának egy olyan nővel, aki nem tudja a nevem? Ráadásul kénytelen voltam egypár percig eltársalogni Vaugoubert-nével. És ez két szempontból is kellemetlen volt. Részint nem volt szándékomban hosszasan időzni az estélyen, mivel úgy beszéltem meg Albertine-nal (páholyt foglaltam neki a *Phaedrára*), hogy kevéssel éjfél előtt eljön hozzám. Nem voltam szerelmes belé; amikor aznap estére találkoztól beszéltem meg vele, pusztán érzéki vágyaimnak engedelmeskedtem, habár az évnek abban a forró szakában jártunk, amikor a hajlandóság leginkább az izelés szervét bizsergeti, s az érzékek felfrissülni áhítanak. Jobban, mint egy leány csókjára, vágyunk egy pohár narancslére, fürdőre, sőt arra is, hogy elnézegessük a holdat: az ég szomját oltó, meghámozott zamatos gyümölcs. Mindazonáltal azt reméltem, hogy Albertine társaságában – aki egyébként a forrásvíz üdeségét idézte föl nekem – szívemben elcsitul majd a tompa fájdalom, melyet a bájos arcocskák látványa sajdít belé (hiszen a hercegnő estélyére nemcsak hölgyek voltak hivatalosak, hanem legalább annyian leányok is). Részint pedig a mogorva, természetes Vaugoubert-né egy csöppet sem volt vonzó jelenség.

Az a szóbeszéd járta a minisztériumban, s ebben semmi kajánság se volt, hogy Vaugoubert-éknél az asszony viseli a kalapot, és a férfi a főkötőt. Nos, ebben több igazság volt, mint gondolták. Vaugoubert-né ugyanis férfi volt. Egyre megy, hogy mindig is az volt-e, vagy csak olyanná vált, amilyennek most láttam; így is, úgy is a természet megejtő csodájával van dolgunk, mely arra mutat – kiváltképp a második esetben –, hogy az emberi törvények a növényi élet törvényei szerint vannak elrendezve. Az első feltételezés esetén – ha a leendő Vaugoubert-né mindig is olyan otrombán férfias volt – a természet ördögi, ámde áldásos fondorlattal férfijelleggel ruházta föl a lányt. És a fiatal ember, aki nem szereti a nőket, de ki akar gyógyulni a bajból, kapva kap az alkalmon, hogy menyasszonyt vihet a házhoz, de olyat, akiben egy piaci teherhordó veszett el. A második esetben, ha a nőnek nincsenek eleve férfivonásai, apródonként ölti magára őket, hogy tessék a férjének, akár öntudatlanul is, afféle mimikri gyanánt, amely az egyes virágokat azokhoz a rovarokhoz hasonítja, amelyeket magukhoz akarnak vonzani. Az ilyen nő megférfiásodik fájdalomában, hogy nem lehet férfi, és hogy a férje nem szereti. De még a bennünket foglalkoztató eseten kívül is: ki ne vette volna észre, hogy idővel a példás házastársak is hasonlítani kezdenek egymáshoz, olykor felcserélve a tulajdonságaikat? Egy volt német kancellár, Von Büllow herceg, itáliai nőt vett feleségül. Idő múltával azt vehették észre a Pinción sétálgatók, hogy a germán férj egyre inkább olaszos eleganciával viselkedik, az olasz hercegné pedig németes nyersséggel. Szertelenül eltávolodva a vázolt törvényektől: mindenki ismeri azt a kiváló francia diplomatát, akinek csak a neve emlékeztet a származására, a Kelet egyik legillusztrisabb neve. Korosodván kiütközött keleti eredete, ami sokáig rejtve volt, úgyannyira, hogy sajnálja az ember, hogy nem visel fezt, mert ugyan illene hozzá.

Visszatérve a követék vajmi kevéssé ismert tulajdonságaira, amelyeket, ha homályban tapogatózva is, megkíséreltünk fölvázolni, Vaugoubert-né (születésétől fogva vagy

hozzáidomulva) azt a típust testesítette meg, amelyre a mindig lovaglórúhában járó Bajor Sarolta, XIV. Lajos sógornője a halhatatlan példa, aki nemcsak a férfiaságot vette át a férjétől, hanem a női nemtől idegenkedő férfiak jellemző hibáit is; ő pletykálja el a leveleiben, hogy milyen kapcsolatok fűzik egymáshoz XIV. Lajos udvarának összes nagyurait. Az is hozzájárul a Vaugoubert-féle asszonyok férjijellegéhez, hogy férjüktől elhanyagoltatva, s emiatt való szégyenükben, megfonnyad bennük minden nőiség. És végül olyan jó és rossz tulajdonságokat vesznek föl, amelyek nincsenek meg a férjükben. Minél léhább és nőiesebb és fecsegőbb a férfi, annál taszítóbb képmásává válik a nő mindazon erényeknek, amelyekkel a párjának kellene ékesnek lennie.

Vaugoubert-né szabályos arcát szégyen, feszélyezettség, elégedetlenség csúfította. Sajnálatomra érdeklődve méregetett, olyan fiatalembert látott bennem, aki tetszik Vaugoubert-nak, és amilyen ő szeretett volna lenni, most, hogy a férje, idősödven, a fiatalokhoz vonzódik. Olyasfajta figyelemmel szemlélt, ahogy egy vidéki asszony az áruházi divatkatalógust, kimásolva belőle a kosztümöt, amely olyan remekül áll a csinos modellnek. (Igazából minden oldalon ugyanaz a nő látható, csak a különböző pózok és ruhák megtévesztően megsokszorozzák ugyanazon személyt.) Olyan erős volt a növényi vonzerő, ami felém hajlított, hogy Vaugoubert-né karom ragadott: kísérem el, szeretne egy pohár narancslét inni. De kitértem előle, arra hivatkozva, hogy nem-sokára távozom, és még nem vagyok bemutatva a házigazdának.

A herceg a kertben beszélgetett egy kisebb társasággal; nem voltam nagy távolságra tőle. De az a néhány lépés jobban rémített, mintha golyózáporon kellene áthaladnom.

Sok olyan hölgy volt a kertben, akitől méltán remélhettem, hogy megejthetné a bemutatást: színleg pompásan érezték magukat, de valójában nemigen tudták, mit csináljanak. Az efféle estélyek általában később történnek, mint amikor megtartják őket. Csak másnap válnak valósággá, amikor rájuk irányul azoknak a figyelve, akiket nem hívtak meg. Egy igazi író, ha mentes attól a buta hiúságtól, amely sok pályatársát jellemzi, nem akad meg rajta, ha azt látja egy olyan kritikus cikkében, aki mindig is csodálattal adózott neki, hogy közepszerű szerzők is fel vannak sorolva, de az ő neve nincs megemlítve: mit számít ez, a könyvei beszélnek helyette. De egy előkelő dáma, ha azt olvassa a *Figaró*-ban: „Tegnap Guermantes herceg és hitvese nagy estélyt adott sat.,” mi mást tehet, így kiált: „Hogyhogy! három napja egy álló óra hosszat beszélgettem Marie-Gilbert-rel, és ő nem szólt nekem!”, és töri a fejét, hogy ugyan mivel bánthatta meg Guermantes-ékat. Megjegyzendő, hogy a hercegnő estélyeit illetően olykor legalább annyira megdöbbenek a meghívottak is, mint azok, akiket nem hívtak meg. Merthogy kiszámíthatatlanok voltak ezek az estélyek, s olyan személyek is akadtak a meghívottak közt, akikről Guermantes-Bavière hercegnő évekig megfélemedezett. És a legtöbb előkelőség olyan jelentéktelen figura, hogy hasonszórú társaik a fogadtatás szerint ítélnék felőle: ha meg van híva, szeretik, ha ki van rekesztve, utálják. Igaz, ha a hercegnő nem hívott meg valakit, s kivált ha valamely barátját, azt gyakran csak attól való félelmében tette, hogy megharagítja Charlust, aki kiközösítette azt a bizonyos személyt. Biztos lehettem tehát benne, hogy a hercegnő nem szólt rólam Charlusnak, hiszen akkor nem volnék itt. Charlus, a német nagykövettel társalogva, a kertbe vezető széles lépcsősor korlátját támasztotta, úgyhogy a vendégek – habár három-négy hölgy, a hódolói, körülvették a bárót, és majdnem eltakarták – nem mulaszthatták el, hogy üdvözljék. Visszaköszönt, mégpedig nevének szőlítva mindenkit: – Jó estét, Hazay úr, jó estét, Madame La Tour du Pin-Verclause, jó estét, Madame La Tour du Pin-Gouvernet, jó estét, Philibert, jó estét, kedves kegyelmes asszony sat. – Olyan volt

a folytonos köszönetés, mint valami csaholás, és meg-megszakították kegyes jó tanácsok meg kérdések (nem figyelt a válaszra), amelyeket halkabban vetett oda, mesterként, hogy jelezze érdektelenségét: – Vigyázzon, nehogy meghűljön a kislány – mondta nyájasan –, a kertben mindig nyirkosabb a levegő... Jó estét, Madame Brantes. Jó estét, Madame Mecklembourg. Elhozta a nagylányát? Remélem, azt az elragadó rózsaszín ruháját vette föl. Jó estét, Saint-Géran. – Nem kétséges, hogy jócskán volt gőg a viselkedésében. Charlus tudta, hogy ő egy Guermantes, akinek főszerep dukál az estélyen. De nemcsak gőg volt benne; a szépérzékkel megáldott férfiú számára már maga a szó is: estély, azt a különös, fényűző képzetet keltette, mintha nem is holmi előkelőségek adta fogadáson venne részt, hanem egy Carpaccio vagy Veronese megfestette ünnepélyen. De még valószínűbb, hogy Charlus, lelkében német fejedelem lévén, a *Tannhäuser* világába képzelte magát, az őrgrof szerepébe, aki a Wartburg kapujában fogadja a zarándokokat egy-egy jó szóval leereszkedve hozzájuk, s a vendégek vonulnak be a terembe (vagy a vár udvarára), miközben tiszteletükre zeng a híres „Induló” untig ismételtetett frázisa.

Hanem most már el kellett szánnom magam. Mint mondtam, jó néhányat ismertem a hölgyek közül, kit jobban, kit kevésbé, de szemlátomást kifordította őket önmagukból, hogy Marie-Gilbert hercegnőnél vannak vendégségben és nem az unokanővérénél, hogy nem meissen a porcelántányér előtt ülnek, hanem egy gesztenyefa lombja alatt társalognak. Nem a környezet eleganciája számított. Még ha összehasonlíthatatlanul kevésbé lett volna is fényűző, mint az „Oriane” környezete, ugyanazt a nyugtalanságot éreztem volna. Ha elalszik a villany a szalonunkban, és olajlámpásokkal kell helyettesíteni, egyszeriben minden megváltozik. Souvré márkiné zökkentett ki a zavart tépelődésből. – Jó estét! – lépett oda hozzám. – Találkozott mostanában Oriane Guermantes-tal? – Mestere volt, hogy olyan hangsúllyal ejtse az efféle mondatokat, ami bizonyítja, hogy nem szintiszta ostobaságból hozakodik elő velük, mint az affélék, akiknek nincs semmi mondanivalójuk, de ezerszer megszólítják az embert, és egy-egy közös ismerőst – olykor csak távolabbi ismerőst – említenek föl. Nem, Souvréné tekintete világosan tudtul adta: „Ne higgye, hogy nem ismertem meg! Maga az a fiatalember, akivel Oriane Guermantes hercegnőnél találkoztam. Nagyon is jól emlékszem.” Sajnos a jóindulatról tanúskodó és csak látszólag ostoba mondatból kicsendülő pártfogó hajlandóság nagyon gyöngécske volt, és tüstént elillant, mihelyt élni akartam vele. Souvréné, ha arról volt szó, hogy egy hatalmasságnál támogasson egy kérelmezőt, művészien tudta úgy alakítani a dolgokat, hogy a kérelmező szemében pártfogónak lássék, a magas személyiség szemében azonban nem, úgyhogy a kétértelmű gesztus hálára kötelezte az utóbbit, de nem terhelte meg a másikkal való kapcsolatát. Jóindulatától felbátorodva megkértem a hölgyet, hogy mutasson be Guermantes-nak, és ő kiharaszálva azt a pillanatot, hogy a házigazda másfelé fordul, anyáskodva vállamra tette a kezét, és mosolyogva, elfordítva az arcát a hercegtől, aki különben sem láthatta, pártfogóinak mutatott, de szándékosan hatástalan gesztussal odavezetett hozzá; ott álltam, de nem jutottam sokkal előbbre. Ilyen gyávák a nagyvilági emberek.

Még gyávább volt az a hölgy, aki a nevemen szólítva üdvözölt. Beszélgetni kezdtünk, s én közben próbáltam felidézni a nevét; emlékeztem rá, hogy együtt vacsoráztunk, a szavaira is pontosan emlékeztem. Mégis, hiába irányítottam figyelmemet arra a belső tartományra, ahol a vele kapcsolatos emlékek voltak, nem tudtam felszínre hozni azt a nevet. Pedig ott volt. Az elmém nekigyürkőzött, mint valami játékban, hogy megragadja a körvonalait, az első betűjét, hogy végül fényt derítsen az egészre. Minden hi-

ába, érezni véltem ugyan a súlyát, a tömegét, de valahányszor formát akartam adni a belső éjszakába zárt sötét testnek, mindig csak arra jutottam: „Nem, ez nem az.” Nem mintha az agyam nem tudott volna nehezebbnél nehezebb neveket alkotni. Csakhogy, fájdalom, most nem alkotni kellett, hanem reprodukálni. Könnyen működik a szellem, ha nincs alávetve a valóságnak. De most béklyózott a valóság. És egyszer csak hirtelen megjelent az egész név: „Arpajonné.” Nem jól mondom, hogy megjelent, hiszen nem gondolom, hogy magától bukkant volna elő. Azt se hiszem, hogy a hölgygel kapcsolatos felszínes, de számos emlék, amelynek a segítségéhez folyamodtam (ilyesféleképp serkentve magam: „Lássuk csak! Ez a hölgy a barátnéja Souvrénének, ő az, aki rémülettel és irtózáttal vegyes együgyű ámulattal bámulja Victor Hugót”), nem hiszem, hogy ezek a köztem és a név közt repdeső emlékek a legkevésbé is segítettek volna kiszabadítani. Az emlékezetben zajló nagy bújócska közben nem lehet lépésről lépésre megközelíteni a keresett nevet. Semmit se látunk, és egyszer csak ott van a pontos név: még csak nem is hasonlít arra, amelyet keresgeltünk. Nem ő jött oda hozzánk. Nem; inkább arra hajlok, hogy életünk során egyre jobban eltávolodunk attól az övezettől, ahol tisztán kivehetők a nevek, és én a belső tekintetemet megélesítő akaratérő- és figyelemgyakorlásnak köszönhettem, hogy hirtelen sikerült átfúrnom a félhomályt, és meglátnom, amit kerestem. Akárhogy is, ha vannak átmenetek a felejtés és az emlékezés közt, az ilyen átmenetek tudattalanok. Hiszen azok a nevek, amelyekre útközben bukkanunk, mígnem eljutunk a valóságos névhez, mind tévesek, és semmivel se visznek közelebb hozzá. Nem is igazi nevek; gyakran csak egy-egy mássalhangzó, amely nincs is benne a megtalált névben. De hát oly nagyon rejtélyes a gondolkodás útja a semmiből a valóságba, hogy végső soron még az is lehetséges, hogy azok a téves mássalhangzók a fogódzók, még ha gyarlók is, s avégből vannak, hogy beléjük kapaszkodva eljussunk a pontos névhez. „Mindez semmit sem tudat velünk a hölgy kelletlenségéről – mondhatná az olvasó –, de ha már ilyen hosszasan elidőzött ennél a témánál, engedje meg, író úr, hogy egy percét elraboljuk, és megjegyezzük: kínos, hogy egy olyan fiatal embernek, mint amilyen ön volt (avagy a hőse, ha nem ön volt az), máris olyan gyöngye legyen a memóriája, hogy ne jusson eszébe egy jó ismerőse neve.” Ez csakugyan roppant kínos, olvasó úr. És szomorúbb, mint hinné, ha azon idők közeledtét jelzi, amikor eltűnedeznek majd a nevek és a szavak az elme világos tartományából, és bele kell törődni, hogy már azoknak a nevet se tudja felidézni az ember, akiket igen jól ismert. Csakugyan kínos, hogy már fiatalon úgy kell felszínre erőltetni a jó ismerősök nevét. De ha ez a fogyatékoság csak alig ismert nevek esetében nyilvánulna meg, amelyeket természetes, hogy elfelejt az ember, és amelyekre átáll emlékezni, nem is volna haszon nélkül való ez a fogyatékoság. „Ugyan miféle haszonról beszél, ha szabad kérdezmem?” Nos, uram, egyedül a baj figyelmeztet, szolgál tanulsággal, és mutatja meg a dolgok szerkezetét, amely különben rejtve maradna. Az olyan ember, aki estente mély álomba zuhan, és csak akkor tér vissza az életbe, amikor felébred és fölkel, az ilyen ember remélheti-e, hogy egyszer majd nagy felfedezéseket tesz az álomról, vagy legalább kis megfigyeléseket? Azt is alig tudja, hogy alszik. Egy kis álmatlanság, és máris értékeljük az álmot; némi fény hatol a sűrű sötétségbe. A tökéletes memória vajmi kevésbé gerjeszt vágyat, hogy tanulmányozzuk a memória jelenségeit. „Jó, jó... és Arpajonné végül is bemutatta önt a hercegnek?” Nem, de ne szóljon közbe, hadd folytatom az elbeszélést!

Arpajonné még Souvrénénél is gyávább volt, de őneki több mentsége volt rá. Tudván tudta, hogy mindig is csekély befolyása volt a társaságban. Helyzetét csak gyön-

gítette a Basin de Guermantes-tal való viszonya, az pedig, hogy a herceg szakított velem, megadta a kegyelemdőfést. Elkomorodott, amikor megkértem, hogy mutasson be a hercegnek, és ez abban nyilvánult meg, hogy nem szólt semmit, együgyűen azt mímelve, hogy nem is hallotta, amit mondtam. Észre se vette, hogy a haragtól összeszalad a szemöldöke. Vagy tán nagyon is észrevette, de nem törődött az ellentmondással, sőt: így intett jó modorra, vagyis hát így adott, különösebb gorombáskodás nélkül, néma, de annál ékebben szóló leckét tapintatból.

Arpajonné különben is bosszús volt, sok tekintet szegeződött ugyanis egy reneszánsz stílusú erkélyre, amelynek a szögletében, egy afféle monumentális szobor helyén, mellyel abban a korban szívesen díszítették az erkélyeket, a nem kevésbé szoboryszerű, gyönyörűséges Surgis-le-Duc hercegnő hajolt a korlátra, az a hölgy, aki Arpajonné utóda volt Basin de Guermantes szívében. A könnyű fehér tüll alatt, mely az éjszakai hűvösségtől óvta, látni lehetett sudár, karsú alakját; olyan volt, mint a győzelem istennője. Már csak Charlushöz folyamodhattam; időközben visszavonult egy kertre nyíló földszinti szobába. Volt alkalmam (mivel látszólag visztezésbe merült, hogy úgy tehessem, mintha nem látná az embereket), volt alkalmam megcsodálni a frakkja választékos és művészi egyszerűségét, amely, olyan fogásoknak köszönhetően, amiket csak egy szabó vett volna észre, Whistler valamely fekete-fehér „Harmóniá”-járára emlékeztetett, habár helyesebb fekete-fehér-pirosat mondani, mivel Charlus mellfodrára széles szalagról fekete-fehér-piros zománckereszt csüngött, a máltai lovagrend nagykeresztje. A bárót egyszer csak megzavarta a játékban Gallardonné, aki odavezette hozzá az unokaöccsét, a szép arcú, hetyke Courvoisier vicomte-ot. – Kuzinom – mondta Gallardonné –, engedje meg, hogy bemutassam Adalbert unokaöcsémet. Látod, Adalbert, ő az a híres Palamédész nagybácsi, akiről már olyan sokat hallottál. – Jó estét, asszonyom – válaszolt Charlus. – Jó estét, uram – tette hozzá, rá se nézve a fiatalemberre, olyan mogorván és udvariatlanul, hogy mindenki meghökkent. Lehet, hogy Charlus – tudván, hogy Gallardonnének vannak bizonyos gyanúi az ő erkölceit illetően, sőt egyszer nem is tudott ellenállni a csábításnak, és tett valami célzást rájuk – így akarta elejét venni, hogy a márkiné kicifrázva adja tovább, milyen nyájasan fogadta ő az unokaöccsét, egyszersmind látványosan tanújelét akarta adni, hogy közönyösen viseltetik a fiatal emberek iránt; lehet, hogy úgy találta, hogy Adalbert nem kellően tiszteletteljes arckifejezéssel kísérte nagynénje szavait, s az is lehet, hogy későbbre kívánta időzíteni az igencsak kellemesnek tetsző unokaöccsel való ismerkedést, előnyt akarván szerezni a megelőző támadásból, miként azok az uralkodók, akik valamely diplomáciai manővernek előzetes katonai manőverrel adnak nyomatékot.

Charlus könnyebben kapható lett volna rá, mint gondoltam, hogy eleget téve kéresemnek bemutasson. Már csak azért is, mert ez a Don Quijote annyi, de annyi szélmalommal viaskodott az utóbbi húsz évben (gyakran rokonokkal, akik, úgy vélte, helytelenül viselkedtek vele), olyan gyakran megtiltotta, hogy ezt vagy azt mint „fogadhatatlan személy”-t meghívják a házhoz, hogy a Guermantes-ok már attól féltek: hovatovább mindenkit magukra haragítanak, akit kedvelnek, és örök életükre megfosztják magukat mindazon új jövevények látogatásától, akikre pedig kíváncsiak voltak, csak hogy igazodjanak a sógoruk vagy unokafivérük harsány, de indokolatlan gyűlölködéséhez, aki elvárta volna, hogy a kedvéért akár feleségüknek, gyermekeiknek, fitestvéreiknek és nőtestvéreiknek is hátat fordítsanak. Charlusnak, eszebb lévén a többi Guermantes-nál, észre kellett vennie, hogy már csak minden második esetben veszik figyelembe, ha ki akar rekeszteni valakit, és félve, hogy előbb-utóbb az ő társaságáról

fognak lemondani, még idejekorán alább adta, hogy, amint mondani szokás, mentse, ami menthető. Ráadásul megvolt ugyan a hajlam benne, hogy hónapokig, évekig, sőt akár egy egész életen át acsarkodjon valamely gyűlölt személyre – azt aztán nem tűrte volna, hogy az illet meghívják, és vállalt volna minden összeütközést, akár fejfel ment volna a falnak –, de túl gyakoriak voltak a dühkitörései, hogysen jobbára múlóknak ne legyenek. „Az az agyalágyult! az a gazember! Na, most megkapja a magáét... a csatornába vele! Á, ez még a csatornában rothadva is mérgezni fogja a várost” – dühöngött még otthoni magányában is, ha olyan levelet olvasott, melyet tiszteletlennek ítélt, vagy ha eszébe jutott, amit nemrégiben visszamondtak neki. De egy másik agyalágyult elleni újabb dühkitörése kioltotta az előzőt, és ha a korábbi vétkes valami jelét adta tiszteletének, máris feledésbe merült az általa okozott roham, merthogy rövid volt hozzá, hogy olyan gyűlöletalappá szilárduljon, melyre építeni lehetne. Így aztán – bár nehezelt rám – alighanem sikerrel folyamodhattam volna hozzá: mutatna be a hercegnek, ha nem támad az a szerencsétlen gondolatom, hogy aggályosan hozzá ne fűzzem kérésemhez, nehogy tapintatlanságot feltételezzon rólam, s azt higgye, csak úgy betoppantam az estélyre, arra számítva, hogy ő majd feljogosít a maradásra: – Egyébként jól ismerem őket, a hercegnő igen szívélyes volt velem. – Hát, ha ismeri őket, mi szükségére rá, hogy bemutatassam magát? – csattant a válasza, és hátat fordítva nekem folytatta a kártyázást a nunciussal, a német nagykövettel meg egy harmadik úrral, akit nem ismertem.

A parkból, ahol egykor d’Aiguillon herceg ritka állatokat tartott, a kitért ajtókon át furcsa surrogás hatolt a fülembe, valami finom, távoli moraj. Találomra elindultam a hang felé, mely mintha maga is közeledett volna, és már csak akkor vettem észre Bréauté-Consalvi márkit, amikor a fülembe recsegte: – Jó estét! – s bár olyan volt az a hang, mint mikor végighúzzák a reszelőt a kicsorbult késen, vagy mint a vaddisznóröfögés, amikor a dúvad keresztülsörtet a kukoricáson, én lehetséges megmentőm hangját véltem hallani. Bréauté kevésbé volt befolyásos személyiség, mint Souvréné, de legalább nem hiányzott belőle a szivességre való elemi hajlandóság, felhűtlenebb kapcsolatban volt a herceggel, mint Arpajonné, és vagy tévhitben leledzett a Guermandes-ék társaságában elfoglalt helyemet illetően, vagy talán jobban ismerte, mint én magam, akárhogy is, nem egykönnyen tudtam ugyan magamra vonni a figyelmét, mivel táguló-remegő orrcimpával kapdosta ide-oda a fejét, és furcsamód úgy mergette a monokliját, mint akit ötszáz remekmű vesz körül, de meghallva kérésemet, elégedetten fogadta, odavezetett a herceghez, és szertartásosan, egyszersmind közönségesen bemutatott neki: mintha egy nyenc egy tálca aprósüteményt kínált volna oda, hogy érdemes megkóstolni. Amennyire Basin de Guermandes szívélyes és barátián, sőt pajtáskodóan közvetlen volt (ha akart), Gilbert de Guermandes, úgy találtam, éppannyira kimért, méltóságteljes, kevély. Épp csak hogy halványan rám mosolygott, ünnepelesen „uram”-ozott. Sokszor hallottam, amint Basin gúnyolódik az unokafivére fennhéjázásán. De az első hűvös és komoly mondatok után, amelyek a legteljesebb ellentétben voltak a Basin pajtáskodó beszédmódjával, azonnal rájöttem, hogy ketten közül Basin – aki már a megismerkedésnél mint egyenrangú „társaságbeli”-vel beszél mindenkiel – a fennhéjázó, és Gilbert de Guermandes az egyszerű ember. Úgy találtam, hogy a tartózkodásában több érzelem van, ha nem is az egyenlőségé, mert azt ő nem fogadhatta el, de mindenesetre a rangban alatta álló iránti megbecsülésé, ahogy az szokásos is az erősen hierarchikus körökben, például az igazságügyben vagy az egyetemeken, ahol a magas méltóságának tudatában lévő főügyészben vagy dékán-

ban talán több valóságos egyszerűség van, sőt – jobban megismerve – talán több jószág és szívélyesség is rejtezik a hagyományos tartózkodás mögött, mint amivel az újmódi léha cimboráskodás hivalkodik. – Tervezi-e, hogy folytatja atyjaura pályáját? – kérdezte tartózkodón, de érdeklődéssel. Tömören válaszoltam, mert nyilvánvaló volt, hogy csak jóindulata tanúságaként tette föl a kérdést, és odébb léptem, hogy fogadhassa az érkező vendégeket.

(Marcel Proust regényének, AZ ELTÚNT IDŐ NYOMÁBAN-nak első, második és harmadik kötete – SWANN, BIMBÓZÓ LÁNYOK ÁRNYÉKÁBAN, GUERMANTES-ÉK – Gyergyai Albert fordításában jelent meg magyarul; a negyedik kötet, a SZODOMA ÉS GOMORRA első részét a Holmi 1993. novemberi számában közöltük, most a második rész első fejezetének közlését kezdjük meg. Folytatása következő számainkban.)

Gábor Miklós

TOLLAL

A szakállamról

Egy naplóban lapozgatva

ma reggel már zavar a szakállam, olvasom '71. február 12-én. „Mindjárt láttam az arcodon, hogy valami történt, ami rendjén van – mondta Saskia néhány szó után –, másként rendeződtek a vonásaid.” De hisz nem csak ő, az orvosok is, az emberek mind azt mondják, rendbe jöttél, jó úton vagy, erősödsz, ilyeneket, csakhogy én többnyire pocskékul érzem magam, olvasom. De miért? Csak úgy? Például mert nem vagyok költő, nem tudok verset írni, pedig verset írni, az bizonyára mindent megold. „Te legalább élsz”, mondom a művésznőnek, nevezzük „Sári”-nak. „Egyedül vagy? – kérdi Sári –, tudod, milyen fárasztó egy másik ember, aki folyton siet? Vagy éppen szótlantul fekszik, meg se mozdul? És te nem tudod, mi baja? Ha valamit tervezel... én igazán nem akarok semmit, én igazán nem akarom őt megcsalni, csak mégis, afféle kis semmiségeket tervezek én, de nem csinállok semmit, nem is szólok, nehogy... amikor így nincs szerződése, az nekem tragédia! Amikor játszott, addig legalább volt néhány szabad óráim. Most majd vendégszerepel vidéken, akkor talán mégis szabadabb leszek...” Arcán gúnyos mosoly. És ez egy híres, nagy szerelem! Én meg itt vagyok, mondjuk, röviden és diszkrétén, dúló szerelmi bonyodalmak és viharok után, két szék közt a pad alatt. A viharok elmúltak, de még nincs vége, a sebek még nyitottak. Várni kell. Hisz mi mást csinállok? Várok. „Megsimogatnálak” – mondja egyik vagy másik a jóakarók közül. Csakhogy engem nem érdemes megsimogatni, én egy rinocérosz vagyok, a simogatást meg se érzem. **Február 15.** A színház? Alceste-re szívesen gondolok, Oidipusz elhagyottságától félek. A szakállam pedig? Szerintem jól áll, de megéri-e a cirkuszt? A sok hülye nem keres-e benne mindenféle jelenségeket? Rendeztem a világnak egy kis parádét. „Ha végignéz az ember ennek a tehetséges társaságnak az életén, maga, Saskia, János, én, csupa permanens botrány...”, mondja szokott jóindulatával a nagy és bölcs